

P í s m o R u d o l f u H a v l o v i
o j e d n o m z p ů s o b u p u b l i k a c e
v a r i a n t

Rudo, kdokoli někdy pracoval s variantami novočeských básnických textů na základě jejich zveřejnění v našich běžných kritických vydáních, musel překonávat nemalé technické potíže. Zejména když mu šlo o stylistickou analýzu a když ho zajímal vývoj textu jako celku, v celých masách proměn od jedné verze ke druhé. Tehdy člověku nezbyvá než si celý aparát variant znovu rozepsat na stovky lístků a pak si ho skládat do použitelné podoby. A přece by úprava kritického aparátu měla sloužit v první řadě účelům literárně historického bádání: jeho prostřednictvím textologie překračuje své hranice. Jestliže právě tady, na přechodu od jedné disciplíny ke druhé, něco selhává, je to v daném případě způsobeno zaprvé tím, že podoba aparátu byla přejata z edic starých textů (kde aparát slouží zdůvodnění editorova výběru kanonického znění, nikoli významu variant autorských), a za druhé hlediskem úspornosti.

Představ si na okamžik, že tyto překážky jsou překonány a my bychom mohli připravit kritický aparát podle potřeb stylistiky, poetiky a literární historie. V takovém případě je nejdůležitější, aby varianty spjaté s jednou verzí nebo s jednou etapou vývoje textu se nějak dostaly k sobě. Co podnikl Bezruč se svými básněmi, když z nich po létech dělal Slezské písně? Jakými krité-

rii se řídil Sládek při definitivní redakci svých veršů pro Básnické spisy? Jaký vývoj proběhl v pracovních rukopisech Horova překladu Oněgina před prvním zveřejněním?

Při úvaze o prezentaci variant, schopné poskytnout už utříděný materiál pro řešení takových otázek, nás přirozeně napadá, že papír je dvojrozměrný. Běžný neveršovaný text včetně našich kritických aparátů této skutečnosti nijak nevyužívá; rozvíjí se jako jeden nekonečný řádek, který je jenom - v závislosti na omezené šíři stránky - rozsekán na kousky naskládané pod sebe. Je to ve shodě s lineární povahou jazykového projevu rozvíjejícího se v čase. (Když mluví dvě postavy zároveň nebo když postava jedno říká a druhé si přitom myslí, nemáme žádný způsob, jak to přímo v grafické podobě textu předvést.) Veršovaný text postoupil dále: zleva doprava je zachycena následnost prvků uvnitř jednoho verše, shora dolů následnost veršů. I zde však oba rozměry papíru slouží vyjádření syntagmatických vztahů, tj. právě časové následnosti. Kam se přitom mohou vrtnout textové varianty, nesporně patřící k paradigmatické dimenzi, neboť jsou částí souboru možných a současně existujících prvků, z něhož autor v daném okamžiku průběhu textu vybírá? Protože syntagmatická osa řeči je pro nás Evropany asociována se směrem zleva doprava, pro osu paradigmatickou se nám automaticky vnucuje směr na levopravý rozměr kolmý, tedy shora dolů. A skutečně, všechny pokusy o názornější prezentaci variant, které jsou mi

známé (už dávno to tak dělají Němci), jsou různými obměnami tohoto postupu. Vývej poslední sloky básně, kterou se budeme jako příkladem brzy zabývat podrobněji, by pak byl zobrazen asi takto:

v.1	2	Z vltavských břehů krejcarova písni
	3	za krejčárek
	4-7	krejčárkovou
2	2	vděk splácí básník skrytému sýčku
	3	daň platí
	4a	skrytému sýčku /// platí básník daň
	b	tak
	4c-7	sýčku ač pozdě přec básník platí daň
3	2	Bezručí Petře Už přísní jsme // přísní
	3	už
	4-6	//
	7	Přísní
4	2	a vítr Poezie roztáčí korouhvičku
	3	pro poezie hledáme
	4a	a uhlík výčitky ať pálí naši dlaň
	b	nechť propálí nám
	c	nám pálí věčně //
	d	propaluje///

(číslice 2-7 jsou čísla verzí)

Není sporu, že paradigmatika variant je takto podána dost názorně. A přece, Rudo, všimni si, že na otázky toho typu, jaké jsem uvedl nahoře, opět na tomto základě není možno odpovídat. Jedna verze není oddělena od druhé! Varianty patřící k téže verzi naprosto ^{nelze} přehlédnout všechny najednou. Uvedená úprava se nejlépe hodí ke studiu vývoje jednoho vybraného verše: jistě zajímavá činnost, ale také často neplodné špintyzírování. V tom, co je nejpracnější

a nejpodstatnější, v rozeznání přínosu celých verzí, v pohledu na vývoj díla jako celku zůstáváme opět na holičkách.

Rudo, chyba je v nerovnoměrném funkčním zatížení vodorovného a svislého rozměru stránky! Levopravý směr nemá tu na starosti nic než časovou následnost v rámci téhož verše (a verš, lze to tak říci, je tak trochu jako jeden okamžik v časovém průběhu textu, přehlednutelný naráz), zatímco směr odshora dolů musí teď zobrazovat jak paradigmata variant, tak časovou posloupnost jednotlivých veršů. Právě při tomto přetížení svislé osy zůstávají verze zaklíněny do sebe...

Ale v tom přece není nic osudového. Abychom se domušovali praktické úpravy variant s vydělením jednotlivých verzí, potřebujeme jediné - překonat percepční schéma asociativně spojující paradigmatickou osu se svislicí. Různá znění téhož verše budou pak zapsaná vedle sebe, zleva doprava podle své následnosti básnickovy práce nad textem. Varianty každé verze dostanou v aparátu svůj sloupec; představíme-li si (nezapomeň, že jsme si na chvíli přivlastnili právo nemyslet na úspornost) aparát otištěný na větších volných listech shodné úpravy, nebude obtížné složit tyto listy pod sebe tak, že se do jednoho sloupce dostanou současné varianty básní z celé knihy.

Namítneš právem, že konfrontace variant téhož verše je tímto způsobem zápisu poněkud znesnadněna. Bez možnosti srovnání je výzkum variant nemyslitelný, hledět na nové znění a nevidět současně staré je hloupost. Ale i tomu

si troufám odpomoci: nad změněné místo nové verze můžeme - třeba jiným typem písma, např. petitem - zopakovat z vedlejšího sloupce znění starší.

Není také vhodné pro všechny etapy vývoje textu vyhrazovat speciální sloupec; po sobě následující a navzájem málo odlišné verze spojíme do jednoho sloupce a jejich vzájemné odchylky zaznamenejme pod sebou. Stejně si budeme počínat i při zachycení všech stadií práce v nějakém pracovním rukopisu s mnoha postupnými úpravami téhož místa. Řekl bych dokonce, že teprve po tomto roztrídění verzí a náznorném ztotožnění významných předělů ve vývoji textu s přechodem od jednoho sloupce k druhému bude vývoj textu řádně textologicky "dointerpretován": mechanická reprodukce variant, jak ji známe z našich edic, je nedotazanou, bezkoncepční, alibistickou deskripcí vývoje textu...

Bylo by potřeba probrat ještě mnoho detailů, ať už o nich zatím nevím, nebo je mám v tichosti vymyšlené (jako záležitost schůdkovitého uspořádání variant zleva doprava). Ale teď mi jde jen o princip. Mnoho doplní příklad, který připojuji.

Opravdové problémy by vyvstaly až při praktické realizaci na rozsáhlejším materiálu. Namáhat se s tím jen tak by bylo podivínství. Celou dobu, Rudo, co to píšu, si samozřejmě představuji ksicht akademického nebo dokonce nakladelského byrokrata, ke kterému by člověk přišel s takovým návrhem. Jaké plýtvání papírem, tiskárenskými kapacitami a bůhví čím ještě! Ale víš, kdybych měl takový ten psací stroj s několika abecedami na otočné hlavici, pustil bych se do takové edice s gustem.

Ostatně vývoj skutečně směřuje ke kritickým vydáním
připraveným na psacím stroji a nějakým jednoduchým postu-
pem rozmnoženým přímo ze strojopisu. Sám sobě typografem!

Ale jako přání k narozeninám to přece jen neber.

K těm Ti prostě tisknu ruku. Tvůj

Urich Linhart

Příklad

František Halas: Petru Bezručovi, Ladění 1942

- Verze: 1. opis nejstarší, nikdy netištěné verze (LAMM)
2. první otisk, sborník Bezručův hlas, 1940
3. první strojopis Ladění (LAPNP)
4. rukopisné opravy in 3
5. druhý strojopis Ladění (LAPNP) - až na 2 opisovačské chyby totožný s poslední fází 4
6. rukopisné opravy in 5
7. otisk ve sbírce Ladění, 1.-3.vyd.

Poznámka: Rozdělení do sloupců bylo provedeno tak, aby byly odlišeny dvě základní etapy práce na textu, tj. vznik jeho výchozí podoby (1. sloupec) a jeho všestranné dotvoření při zařazení do sbírky (2.sloupec), a aby čtenář (v 3. sloupci, kde už je minimum variant) dostal i relativně klidný obraz textu hotové básně.

2 Bezručí Petře Už přísní jsme // přísní
3 už

2 a vítr Poezie roztáčí korouhvičku
3 pro poezie hledáme

4a
4b
4c
4d

1,2 P.B.

3 P. Bezručovi

Dál běží země k fialkám zas běží

na srdci starý prapor skryt

1 kam stoupne jaro vzdor se ježí
2,3 jaro stoupne hlínu////1 a krajem táhne hněvu yperit
2,3 útočnou setbou příštích žit

1 Roste roste tráva

1 Řeřaví dál haldy

2,3 Ø

1 Kdo na moje místo?

1 Ztichl Garibaldi

1 Praskly struny Rozlámány/// skřipky
2,3 Rozbity jsou

na sedmdesát tisíc střípků rozbité

1 a hrají dál od hrobu do kolíčky
2,3 mrtvým i

hřmí z důlních plecí země plecíte

1 Roste roste tráva

1 Řeřaví dál haldy

2,3 Ø

1 Lid drží to místo

1 Slyšíš Garibaldi?

2 Z vltavských břehů /krejcarovou písní
3 za krejčárek2 vděk splácí básník skrytému sýčku
3 dan platí

Petru Bezručovi

4a starý prapor/////

4b prapor postarý je skryt

4c na srdci prapor přeslavné tesknice

////////hlínu

kam jaro stoupne spící hlínu ježí

příštích žit////////

útočnou setbou zas at zkvete pšenice

Ø

Praskly

Zteřely struny Rozbity jsou skřipky

Ø

za krejcárek

Z vltavských břehů krejcárkovou písni

daň platí básník skrytému sýčku

4a skrytému sýčku///// platí básník daň

4b tak

4c sýčku ač pozdě přec básník platí daň

ni jsme // přísní
už

Bezručí Petře Už
// přísní jsme už přísní

ší korouhvičku

pro vítr poezie hledáme korouhvičku
4a a uhlík výčitky ať pálí naši dlaně
4b nechť propálí nám
4c nám pálí věčně //
4d propaluje propaluje////

Petru Bezručovi

6 Dál běží země přísni
7 Bezručí Petře Přísni jsme už přísni

6 kým járo stoupne nám propaluje//
7 Ten uhlík výčitky dál propaluje// dlaně

6
7 dlehnou vzhůru lány// vzkvete pšenice

Zteřelý strany Rozbitý jsou akřipky

na sedmdesát tisíc střípků rozbité

a hrabí dál ortveř i do kalinky

hlaví a dálných plecí země pleskají

I vltavských břehů krajčářkovou písní

ajčku se pozdě přec bábák platí dím

Petru Bezručovi

Dál běží země k fialkám zas běží

na srdci prapor přeslavné tesknice

kam jaro stoupne spící hlínu Ježí

6

zas ať zkvete

kdy///

7 útočnou setbou Kdy/// vzkvete, pšenice

Ø

Zteřely struny Rozbity jsou skřipky

na sedmdesát tisíc střípků rozbité

a hrají dál mrtvým i do kolíčky

hřmí z důlních plecí země plecité

Ø

Z vltavských břehů krejčárkovou písni

sýčku ač pozdě přec básník platí daň